তুৰ্কীস্তানৰ অধিবাসী কুটুব-উদ্-দিন আইবাকে মহম্মদ ঘোৰীৰ ক্ৰীতদাস হিচাপে জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। তেওঁৰ প্ৰভুৰ ভাৰত অভিযানৰ সফলতাত তেওঁৰ অধিনায়কত্বই গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদান যোগাইছিল। তৰাইনৰ দ্বিতীয় যুদ্ধৰ (1193) পাছত ভাৰত অভিযানৰ দায়িত্ব কুটুব-উদ্-দিনৰ হাতত এৰি থৈ মহম্মদ ঘোৰী গজনীলৈ উভতি যায়। 1206 খ্ৰীষ্টাব্দত কোনো পুত্ৰ সন্তান নথকা মহম্মদ ঘোৰীৰ মৃত্যু ঘটে। সেই একেটি বছৰতে ঘূৰৰ চুলতান গিয়াছুদ্দিন মহম্মদৰ পৰা কুটুব-উদ্-দিনে চুলতান উপাধি লাভ কৰে। এই সময়ৰ পৰাই তেওঁক দিল্লীৰ প্ৰথম চুলতান হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰি।

তেওঁ *লাখ বক্স* (লাখ টকা দিওতা) উপাধি লাভ কৰিছিল। তেওঁ এগৰাকী নৈষ্ঠিক মুছলমান আছিল। তেওঁ দুটা বিখ্যাত মছজিদ নিৰ্মাণ কৰিছিল। ইয়াৰে এটা দিল্লীত অৱস্থিত যাক *কুৱাট-উল-ইছলাম* বুলি জনা যায় আৰু আজমীৰত নিৰ্মাণ কৰা আনটো মছজিদ *আধাই দিন কা জোপোৰা* বুলি জনা যায়। 1199 খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ দিল্লীৰ প্ৰখ্যাত কুটুব মিনাৰটো নিৰ্মাণৰ কাম হাতত লৈছিল।

ইলতুৎমিছ কুটুব-উদ্-দিনৰ জোঁৱায়েক আছিল। তুৰস্কীয় উচ্চ বিষয়াসকলে তেওঁৰ সিংহাসন আৰোহণৰ বিৰোধিতা কৰিছিল। ইলত্যুৎমিছ এগৰাকী সুদক্ষ শাসক আছিল। তেওঁ বংগৰ বিদ্ৰোহ দমন কৰাত সফল হৈছিল। তেওঁ গোৱালিয়ৰ, আজমীৰ, বায়না আৰু নাগোৰ পুনৰ জয় কৰিছিল। ৰণথাম্বোৰ আৰু ঝালোৰ বিৰুদ্ধে তেওঁ এক সামৰিক অভিযান পঠাইছিল। 1226 খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ মাণ্ডোৰ আক্ৰমণ কৰি দখল কৰে। ইলত্যুৎমিছৰ সময়তে মালৱাত তুৰ্কীসকলৰ প্ৰথম প্ৰৱেশ ঘটে। 1234 খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ ভিলচা আৰু উজ্জয়িনী নগৰীত লুটপাত চলায়। 1229 খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ খলিফাৰ পৰা ৰাজকীয় উপাধিৰ নিশ্চয়তা পাইছিল। ই দিল্লীৰ চুলতানৰ স্বতন্ত্ৰ মৰ্যাদাৰ প্ৰতি এক স্বীকৃতি আছিল।

চুলতানী যুগৰ দুবিধ মূল মুদ্ৰা— ৰূপৰ টকা আৰু কপাৰৰ জিটাল মুদ্ৰাৰ আৰম্ভণি ইলতুৎমিছেই কৰিছিল। তেওঁ মুদ্ৰাৰ প্ৰচলন কৰাইছিল আৰু খুটবাত তেওঁৰ নামত মোহৰ মাৰিছিল। তেওঁ ইকতা ব্যৱস্থাৰো সূচনা কৰাইছিল। ইলত্যুৎমিছে দিল্লীৰ কুটুব মিনাৰৰ নিৰ্মাণৰ কাম সম্পূৰ্ণ কৰিছিল।

জানি থোৱা ভাল

চুলতানৰ প্ৰতি সামৰিক সেৱা আগবঢ়োৱাত ইকতাৰ পৰা ইকতাৰসকলে ৰাজহৰ এটি অংশ ৰাখি থৈছিল। বেছিভাগ ইকতাদাৰক সংশ্লিষ্ট ইকতাবোৰত আইন-শৃংখলাৰ দায়িত্বত ৰখা হৈছিল। তেওঁলোকে প্ৰয়োজনৰ সময়ত চুলতানলৈ সৈন্য প্ৰেৰণ কৰিব লাগিছিল।

মৃত্যুৰ আগে আগে ইলত্যুৎমিছে ৰেজিয়াক তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী হিচাপে মনোনীত কৰি থৈ যায়। সিংহাসন আৰোহণ কৰিয়েই ৰেজিয়াই হেৰেমৰ আবুৰ ব্যৱস্থা প্ৰত্যাহাৰ কৰে। মুকলি ৰাজসভাত বহি তেওঁ ৰাজকাৰ্য পৰিচালনা কৰিছিল আৰু বিদ্ৰোহী মুখিয়ালবোৰৰ

বেলেগ আছিল বুলি মত পোষণ কৰিছিল।

1290খ্ৰীষ্টাব্দত সত্তৰ বছৰ বয়সত জালালুদ্দিন ৰাজপাটত বহে। তেওঁ মাত্ৰ ছয় বছৰৰৰ বাবেহে শাসন চলাইছিল। জালালুদ্দিনে বলবানৰ শাসনৰ কিছু কঠোৰ নিয়ম লঘু কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। 1290 খ্ৰীষ্টাব্দত জালালুদ্দিনে ৰণথাম্বোৰ বিৰুদ্ধে এটি অভিযান চলাইছিল যদিও ইয়াৰ ফল অমিমাংসিত হৈ ৰ'ল। 1292 খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ সফলতাৰে নিজৰ ৰাজ্যখনক মঙ্গোল আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰিছিল।

জালালুদ্দিনৰ ৰাজত্বকালৰ আতাইটকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনা আছিল তেওঁৰ ভতিজা তথা জোঁৱাই আলাউদ্দিনৰ অধীনত দাক্ষিণাত্যৰ পিনে হোৱা দুঃসাহসিক আক্ৰমণ। আলাউদ্দিনে দক্ষিণলৈ বুলি অগ্ৰসৰ হৈছিল আৰু বেৰাৰ তথা সন্দেহৰ মাজেৰে অভিযান আগবঢ়াই নিছিল। তেওঁ দেৱগিৰি ৰজা ৰামচন্দ্ৰক পৰাস্ত কৰি আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছিল। পাছলৈ 1296 খ্ৰীষ্টাব্দত জালালুদ্দিনক আলাউদ্দিনে পৰিকল্পিতভাৱে হত্যা কৰে।

আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছো যে নিজৰ খুৰাক জালালুদ্দিনক ষড়যন্ত্ৰমূলভাৱে হত্যা কৰি আলাউদ্দিন ক্ষমতাত অধিষ্ঠিত হৈছিল। তেওঁৰ শাসন কালত বৃহৎ ভূখণ্ড অধিকাৰ কৰি মুছলমান শাসনৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটোৱা প্ৰত্যক্ষ কৰা গৈছিল। 1297খ্ৰীষ্টাব্দত আলাউদ্দিনে তেওঁৰ প্ৰথম অভিযান গুজৰাটৰ বিৰুদ্ধে কৰে, য'ত তেওঁ অজস্ৰ সম্পত্তি লুণ্ঠন কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। আলাউদ্দিনে নিজাকৈ মেৰাৰ আক্ৰমণ কৰে আৰু চিত্তোৰ ঘেৰাও কৰি 1303 খ্ৰীষ্টাব্দত ইৰাৰ দুৰ্গটো দখল কৰে। ৰাজস্থানৰ দুটা শক্তিশালী দুৰ্গ ৰণথাম্বোৰ আৰু চিত্তোৰ দখল কৰাৰ পাছত তেওঁৰ দৃষ্টি মালৱাত পৰে। এনেদৰে মধ্যভাৰত চুলতানী সাম্ৰাজ্যৰে অংশ হৈ পৰে। দেৱগিৰিৰ ৰজা ৰামচন্দ্ৰই কৰ দিবলৈ বন্ধ কৰাৰ বাবে আলাউদ্দিনে তেওঁৰ বিৰুদ্ধে এক অভিযান চলাইছিল। এই অভিযানত সেনাবাহিনীৰ অধিনায়কত্ব তেওঁৰ ক্ৰীতদাস মালিক কাফুৰৰ হাতত অৰ্পণ কৰা হৈছিল। ৰামচন্দ্ৰই পৰাজয় ৰৰণ কৰিছিল যদিও নিজৰ ৰাজ্য ধৰি ৰাখিব পাৰিছিল। 1309ৰ পৰা 1311 খ্ৰীষ্টাব্দৰ ভিতৰত মালিক কাফুৰে দক্ষিণ ভাৰতত দুটা অভিযান চলায়। ইয়াৰে এটা ৰাৰেংগলৰ বিৰুদ্ধে আৰু আনটো দ্বাৰ সমুদ্ৰৰ বিৰুদ্ধে। কাফুৰে ৰাৰেংগল আৰু দ্বাৰ সমুদ্ৰৰ শাসকসকলক শান্তিৰ কথা বিচাৰ কৰিবলৈ বাধ্য কৰাত সমৰ্থ হৈছিল।

আলাউদ্দিন এগৰাকী উচ্চাভিলাসী শাসক আছিল। তেওঁ এক কঠোৰ প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থা প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। কিছুমান কঠিন পদক্ষেপেৰে চুলতানৰ স্থিতি শক্তিশালী কৰিব বিচাৰিছিল। তেওঁ নিৰ্ধাৰণ কৰা চাৰিটা পদক্ষেপ হ'ল— তেওঁ বিষয়াসকলৰ পাৰস্পৰিক আতিথ্যগ্ৰহণ বন্ধ কৰিছিল, সুৰাপানৰ অনুষ্ঠান নিবাৰণ কৰিছিল, এক সুদক্ষ গুপ্তচৰ ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে সকলো ক্ষেত্ৰতে সূক্ষ্ম দৃষ্টি ৰখাৰ ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল, মুখীয়ালক আৰু ধৰ্মীয় দানৰ নামত দিয়া মাটিবোৰ জব্দ কৰা হৈছিল।

তেওঁ সাহিত্যৰো পৃষ্ঠপোষক আছিল। আমিৰ খুশ্ৰু আৰু মিৰ হাছান দালাৰিটো —এই দুয়োজনা কবিয়েই তেওঁৰ পৃষ্টপোষকতা লাভ কৰিছিল। চিৰি নামৰ নতুন নগৰীখনৰো

সকলে বলপূর্বকভাৱে কৰ সংগ্রহ কৰিছিল। ইয়ে ব্যাপক বিদ্রোহৰ সূত্রপাত ঘটাইছিল।

দক্ষিণ ভাৰতক আপাতভাৱে ভালদৰে নিয়ন্ত্রণ কৰিবলৈ দিল্লীৰ পৰা দেৱগিৰিলৈ ৰাজধানী স্থানান্তৰ কৰা কার্যই তেওঁৰ আটাইতকৈ বিতর্কমূলক প্রচেষ্টা আছিল। অৱশ্যে এই প্রচেষ্টা বিফল হয়। স্থানান্তৰৰ বাবে কৰা যাত্রা যথেষ্ট দীঘলীয়া আছিল বাবে ই অসন্তোষৰ সৃষ্টি কৰিছিল। দৌলতাবাদৰ পৰা উত্তৰ ভাৰত নিয়ন্ত্রণ কৰাটো কঠিন হৈ পৰাৰ বাবে কিছু বছৰৰ পাছতে তেওঁ এই চহৰ পৰিত্যাগ কৰে।

1329 খ্রীষ্টাব্দত তামৰ প্রতীক মুদ্রাৰ প্রচলন কৰাতো তেওঁৰ এক অভিনৱ পৰীক্ষামূলক কাম আছিল। কিন্তু ব্যৱসায়ী তথা সাধাৰণ লোকসকলে এই মুদ্রা গ্রহণ কৰিবলৈ ইতস্ততঃ কৰিছিল। চৰকাৰেও মানুহক নতুন মুদ্রা জালিয়াতি কৰাত বিৰত কৰাব পৰা নাছিল। অৱশেষত মহম্মদ টুঘলকে এই মুদ্রা উঠাই দিছিল।

মহম্মদ টুঘলকে ৰাজহ প্রশাসনৰ উন্নতিৰ হকে কেইবাটাও ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল। সকলো প্রাদেশিক শাসকক আয় আৰু ব্যয়ৰ হিচাপ কেন্দ্রৰ হাতত জমা দিবলৈ কোৱা হৈছিল। *দিৱান-ই-কোহি* নামৰ কৃষিৰ এক সুকীয়া বিভাগো তেওঁ স্থাপন কৰিছিল। দোৱাবত খেতিৰ উন্নতিৰ হকে তেওঁ এখন বিশেষ আঁচনি আগবঢ়াইছিল।

মহম্মদ-বিন টুঘলকৰ মৃত্যুৰ পাছত ভতিজাক ফিৰোজ-শ্বাহ টুঘলক দিল্লীৰ ৰাজপাটত বহে। তেওঁ এক অৰাজক অৱস্থাত প্রশাসনৰ দায়িত্ব লৈছিল। ফিৰোজে প্রথমতে আভ্যন্তৰীণ বা ঘৰুৱা বিষয়বোৰত মনোনিবেশ কৰিছিল, বিশেষকৈ বিষয়াবর্গক সন্তোষ্ট কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, উলেমাৰ বিশ্বাসভাজন হ'বলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁ কেইবাটাও জনহিতকৰ ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিছিল। তাৰে ভিতৰত অমানুষিক শাস্তি বিধান নিষিদ্ধ কৰা, দৰিদ্র লোকসকলৰ বিনামূলীয়া চিকিৎসাৰ বাবে চিকিৎসালয় স্থাপন কৰা আদি উল্লেখযোগ্য। চাৰিটা প্রধান নলা খন্দাৰ বাবে খেতি-বাতিও যথেষ্ঠ ভাল হৈছিল। নতুনকৈ সৃষ্টি কৰা *দিৱান-ই-বান্দাগানি* (ক্রীতদাসৰ বিভাগ)ৰ জৰিয়তে ফিৰোজ- শ্বাহে দ্রুত হাৰত কাৰখানাবোৰত উন্নতি সাধিছিল। নিৱনুৰাৰ বাবে চাকৰি সৃষ্টি কৰা হৈছিল। নতুনকৈ সৃষ্টি কৰা *দিৱান-ই- খৰিয়ট* নামৰ আন এটি বিভাগৰ জৰিয়তে সম্পন্ন কৰা হৈছিল। সকলোবোৰ পদবী উত্তৰাধীকাৰী সূত্রে পোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল তথা বিষয়াসকলক পৰিতৃপ্ত কৰাবলৈ তেওঁ প্রশাসন সম্পূর্ণৰূপে বিকেন্দ্রীকৃত কৰিছিল।

ফিৰোজ-শ্বাহ টুঘলক এগৰাকী প্রখ্যাত নির্মাতা আছিল। তেওঁ জৌনপুৰ, ফিৰোজবাদ, ফটেহপুৰ, হিজাৰ-ফিৰোজা আদি চহৰৰ প্রতিষ্ঠাতা আছিল।

জানি থোৱা ভাল

টুঘলকৰ যুগতে টাইমূৰে ভাৰত আক্রমণ কৰিছিল। তেওঁ সমৰকণ্ডৰ এগৰাকী ভয়ানক সামৰিক নেতা আছিল। টাইমূৰৰ ভাৰত আক্রমণে দিল্লীৰ চুলতানসকলৰ প্রতি এক মাৰঘাত আছিল।

অগ্রগতি নীৰিক্ষণ

প্রশ্ন নং 4 ঃ দিল্লীৰ পৰা দেৱগিৰিলৈ ৰাজধানী কোনে স্থানান্তৰিত কৰিছিল ?

.....

প্রশ্ন নং 5 ঃ কোনে টুঘলক বংশৰ প্রতিষ্ঠা কৰিছিল ?

.....

প্রশ্ন নং 6 ঃ লোডী বংশৰ সকলোতকৈ গুৰুত্বপুর্ণ শাসক কোন আছিল ?

.....

৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- দিল্লীৰ ৰাজপাটত দিল্লী চুলতানসকলৰ সাম্রাজ্য প্রতিষ্ঠা কৰাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে,
- দিল্লী চুলতানসকলৰ পতনৰ পাছত বাবৰে প্রতিষ্ঠা কৰা মোগল সাম্রাজ্যই দিল্লীৰ ৰাজনৈতিক শূন্যতা দূৰ কৰিবলৈ সক্ষম হয়,

৪.৫ প্রসংগ পুথি

1. Kosambi, D.D. (2001): *The Cultural Civilization of Ancient India in Historical outline,* Vikas Publishing House.

2. Thapar Romila (20023): *The Penguin history of Early India, from the origins to AD 1300,* Penguin Books India

3. Singh Upindar (2009): *A History of Ancient and Early Medieval India, from the stone Age to the 12th Century,* Pearson.